

Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne

Nil KARACA

I. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT)

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu da dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak aynı dönemde sanayisi yeni yeni gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan büyük ölçüde rahatsızlık duymuşlardır. 1945 yılında İkinci dünya savaşının sona ermesinden sonra Amerika Birleşik Devletlerinin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır.

Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT, dış ticaretin serbestleşmesi hedefi çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Dış ticarete rekabetin mal kalitesini artıracığı, fiyatları düşüreceği, böylece dış ticaretin hacminin artacağı düşüncesi ile dış ticaretin serbestleşmesinin önündeki engel olan gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, karşılaşılabilecek diğer engellerin ve farklı muamelelerin ortadan kaldırılması GATT'in temel amaçlarıdır.

GATT ile uluslararası ticaret sistemi ilk kez kurulmuştur. GATT'in kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması nedeniyle dünya ticaretinde önemli artışlar kaydedilmiştir. GATT ile gelen sistem, ticaret pazarlıkları veya görüşmeler (rounds) serileri ile gelişmiştir. İlk round tarifler ve indirimlere yoğunlaşmış,

Nil KARACA: 1968 Edirne doğumludur. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunu olup halen Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığında Mütercim olarak görev yapmaktadır.

daha sonra anti-damping ve tarife dışı önlemleri de kapsamıştır. Son round olan Uruguay Round (1986-94) Dünya Ticaret Örgütünü kurmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile birlikte Bretton Woods kurumlarının üçüncü ayağını oluşturmaktadır

GATT'ın oluşturulmasından günümüze kadar dört adet konferans ve dört adet çok taraflı ticaret müzakeresi (Round) yapılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. 1947 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
2. 1949 Annecy (Fransa) (Konferans)
3. 1951 Torquay (İngiltere) (Konferans)
4. 1956 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
5. 1960-1961 Cenevre (İsviçre) "Dillian Round"
6. 1964-1967 Cenevre (İsviçre) "Kennedy Round"
7. 1973- 1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Round"
8. 1986-1993 Punta del Este (Uruguay) "Uruguay Round"

1.GATT'ın Amaçları

GATT'ın amaçları, Genel anlaşmada genel ve özel olarak ayrılmış bulunmaktadır. Genel amaçlar ana hatları ile üyelerin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Özel amaçlar ise genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ile uluslararası ticarete konan diğer ayrımcı engelleri azaltmak olarak belirlenmiştir.

2. GATT'ın Yapısı ve Yönetimi

GATT üyesi ülkeler, yönetimin temelini oluşturmaktadırlar. Örgütün başlıca dört organı bulunmaktadır. Kuruluşun en üst yetkili organı Genel Kurul'dur. Genel Kurulda her üyenin bir oyu vardır. Kararlar basit çoğunlukla alınmaktadır. Temsilciler Konseyi, akdedici taraflar adına işleri yürütmekte olup bağımsız bir organ gibi hareket etmektedir. 1975 yılında kurulan Danışma Grubu, Genel Kurula uluslararası ticaretle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu organların yanı sıra çeşitli konuları takip ve denetleme görevi ile Ticaret Kalkınma Komitesi, Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi, Katılan Ülkeler Komitesi, Tekstil Komitesi, Tarife Ayrıcalıkları Komitesi, Koruma Komitesi, Bütçe ve Finans Yönetim Komitesi gibi Komiteler kurulmuştur.

3. GATT'ın Temel ilkeleri

Birinci ilke: Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayrımcı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu ilke, "*en çok kayrılan ülke*" prensibine (*the most favoured nation treatment principle*) dayanmaktadır. Bu kural uyarınca üye ülkelerin biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde bu kolaylıktan Anlaşmaya taraf ülkelerin tümü faydalanabilecektir.

İkinci ilke: GATT üyesi ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve diğer önlemlere başvurmuyacaklardır. Bu ilke, ithal kotalarının yerli sanayiın korunması maksadıyla kullanımını yasaklamaktadır. Bu ilkenin istisnaları Genel Anlaşmada belirtilmiştir. Buna göre, geçici ödemeler dengesi zorluğu çeken ülkeler bir süre için ithalat kısıtlamalarına gidebileceklerdir.

Üçüncü ilke: Üyeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda GATT arabuluculuk görevi üstlenecektir. Bu şekilde anlaşmazlıkların dünya ticareti üzerinde olumsuz etki yapacak şekilde sürüncemede kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Dördüncü ilke: GATT çerçevesinde üye ülkeler ticareti serbestleştirmek amacıyla zaman zaman tarife indirimleri yapacaklar ve diğer ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltmak üzere kendi aralarında görüşmelerde bulunacaklardır.

II. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

1. GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne: Uruguay Round

GATT kuralları ve tamamlayıcı anlaşmaları, 1986 ile 1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Round Ticaret Müzakerelerinde dünya ticaretinin değişen koşullarına uyum sağlamak maksadıyla güncelleştirilmiştir. Uruguay Round'dan önce gerçekleşen yedi müzakere turunda gümrük vergilerinin azaltılması hedeflenirken Uruguay Round'da bu hedefin yanısıra dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma, bir paket halinde kabul edilmiştir. GATT metninin yanısıra süreç içerisinde alınan kararlar ve Uruguay Round'da geliştirilen bazı mutabakatlar (Understanding), GATT 1947 olarak bilinmektedir. 15 Nisan 1994 tarihli Nihai Senet (Final Act) ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş ve GATT'ın yerini almıştır. Uruguay Round'un tamamlanmasıyla dünya ekonomisi ileriye doğru çok önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ve farklı gelişme seviyelerindeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelenin kaldırılması gerekmektedir. Ticareti kısıtlayan engellerin kaldırılması, ithalat ve ihracata uygulanan her türlü tarife dışı engeli tarifeye dönüştürerek ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Farklı muamelelerin kaldırılması maksadıyla iki önemli kural geliştirilmiştir. *'En Çok Kayrılan Ülke Kuralı'*na göre, bir ülkeye sağlanan kolaylık ya da verilen taviz ayırım yapılmaksızın tüm diğer ülkelere de sağlanacaktır. İkinci kural olan *'Milli Muamele Kuralı'* ise yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli ve yabancı ayrımı yapılmaksızın her türlü mal ve hizmete eşit muamele uygulanmasını öngörmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran anlaşma (Marakeş Anlaşması) 4 Ekten oluşmaktadır.

Ek 1: Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

Ek 1.A: Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994

-Tarım Anlaşması

-Bitki ve Hayvan Sağlığı Tedbirleri Uygulama Anlaşması

-Tekstil ve Giyim Anlaşması

-Ticarete Teknik Engeller Anlaşması

-Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma

-Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması

-Menşe Kuralları Anlaşması

-İthalat Lisansları Anlaşması

-Sübvansiyonlar ve Telafi Tedbirleri Anlaşması

EK 1.B: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ekleri

EK 1 C: Ticaretle ilgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

EK 2: Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kural ve Yöntemleri Üzerine Mutabakat

EK 3: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması

EK 4: Çoklu Ticaret Anlaşmaları

-Sivil Uçak Ticareti Anlaşması

-Devlet İthalleri Anlaşması

-Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması

-Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Amaçları

DTÖ'nün kurulması ile oluşturulan geliştirilmiş ve güçlendirilmiş kurallara dayalı sistem, uluslararası ticaretin teşviki ve genişlemesini hedeflemektedir. Sistemin temel amacı, ihracatçı kuruluşların mal ve hizmet ürünleri için yabancı pazarlara liberal, güvenli ve öngörülebilir erişimlerini sağlamaktır.

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşmasında Örgütün Amaçları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

-Hayat standardının yükseltilmesi, tam istihdam ve istikrarlı bir şekilde artan gelir dağılımı ve talep hacmini sağlamak, üretim ve ticareti geliştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak, çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek;

-Gelişmekte olan ülkeler ve özellikle en az gelişmiş olanlarının artan dünya ticaretinden ihtiyaçları ile orantılı olarak pay almalarını sağlamak;

-Bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak üzere uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran karşılıklı anlaşmalar yapmak;

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı bir çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek;

-Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak.

3. DTÖ'nün Fonksiyonları

Anlaşmanın III. Başlığında DTÖ'nün fonksiyonları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. DTÖ, bu anlaşmanın ve Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarının uygulanması, idaresi ve işleyişini kolaylaştıracak ve bunlar için çerçeve düzenleyecektir;

2. DTÖ, üyeleri arasında bu anlaşmanın eklerinde yer alan konulara ilişkin çok taraflı ticari ilişkiler hakkında forum düzenleyecektir. DTÖ ayrıca üyeleri arasında daha ileri düzeyde çok taraflı ticari ilişkilere ait forum ve bu tür pazarlık görüşmelerinin sonuçlarına ilişkin uygulama çerçevesi düzenleyecektir;

3. Anlaşmanın 2 numaralı ekinde yer alan Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kuralı ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metninin idaresini üstlenecektir.

4. Anlaşmanın 3 numaralı ekinde yer alan Ticaret Politikası İnceleme Mekanizmasının (TPRM) idaresini üstlenecektir.

5. Küresel ekonomik politika oluşturulmasında daha fazla uyum sağlamak amacıyla, uygun olduğu durumda Uluslararası Para Fonu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve bağlı kuruluşları ile işbirliği yapacaktır.

4. DTÖ'nün Yapısı

Dünya Ticaret Örgütü'nde kararlar tüm üyeler tarafından oybirliği (konsensüs) ile alınmaktadır. Oy çokluğu da mümkün olmakla birlikte DTÖ'de bu hiçbir zaman gerçekleşmemiş, DTÖ'nün öncülü GATT'ta da çok nadir rastlanmış bir durumdur. Dünya Ticaret Örgütü'nün organları, 4. Maddede sıralanmıştır. Buna göre;

DTÖ'nün en üst düzey karar organı en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı'dır. Bakanlar Konferansı, DTÖ'nün fonksiyonlarını yürütmekte ve bunun için gerekli faaliyetleri yerine getirmektedir. GATT Genel Kurulu ile aynı işlevleri yerine getirmektedir. Bakanlar Konferansı, herhangi bir üyenin talebi üzerine Çok taraflı Ticaret Anlaşmasının karar alma konusundaki özel hükümlerine uygun olarak Anlaşmaya ilişkin herhangi bir konuda karar alabilir. DTÖ'nün kuruluşundan bugüne kadar 5 adet Bakanlar Konferansı yapılmıştır: Aralık 1996-Singapur, Mayıs 1998-Cenevre, Aralık 1999-Seattle, Kasım 2001-Doha, Eylül 2003-Cancun.

Bakanlar Konferansının altında yıl içerisinde gereken zamanlarda toplanan ve tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey yer almaktadır. Bakanlar Konferansının toplantı dönemleri arasında fonksiyonları Genel Konsey tarafından yerine getirilmektedir. Genel Konsey ayrıca, Anlaşma ile kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Bunun yanında, Ticaret Politikası İnceleme birimi ve Anlaşmazlıkların Giderilmesi birimi olarak toplanabilmektedir. Ticaret Politikalarını İnceleme birimi, üye ülkelerin ticaret politikalarını iki, dört, altı yıl gibi belirli aralıklarla incelemeye tabi tutmaktadır. Anlaşmazlıkların Giderilmesi birimi, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları çözerek bir karara bağlamaktadır ve ilgili taraflar bu birimin kararlarına uymak zorundadır.

Genel Konseyin yönetiminde Mal Ticareti Konseyi, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (Trade Related Intellectual Property Rights-TRIPR) Konseyi bulunmaktadır. Bu Konseyler, Anlaşmaların ve Genel Konseyin kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu Konseylere üyelik tüm üyelerin temsilcilerine açıktır. Konseyler, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gerektiği zaman toplanabilmektedirler. Mal Ticareti Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi gerektiği kadar yardımcı organ oluşturabilirler. Bu yardımcı organlar, kendileri ile ilgili Konseylerin onaylarına tabi olmak üzere kendi prosedürlerini oluşturabilirler.

Çok taraflı Ticaret Anlaşmalarında öngörülen organlar, bu anlaşmalarla kendilerine verilen görevleri yerine getirecek ve DTÖ'nün kurumsal çerçevesi içinde faaliyet göstereceklerdir. Ayrıca bu organlar, faaliyetleri ile ilgili olarak Genel Konseye bilgi vermektedirler.

DTÖ'nde Genel Sekreter tarafından yönetilen ve Cenevre'de bulunan bir Sekreteryaya yer almaktadır. Sekreteryanın Cenevre dışında şubesi yoktur. Genel Direktör, Bakanlar Konseyi tarafından atanmaktadır. Bakanlar Konseyi, Genel Direktörün yetki, görev, hizmet şartları ve süresini belirlemektedir. Genel Direktör ve Sekreteryaya personelinin sorumlulukları uluslararası niteliktedir ve görevlerinin yerine getirilmesi sırasında herhangi bir hükümetten veya DTÖ dışındaki bir makamdan talimat alamazlar. Sekreteryanın temel görevi çeşitli konseyler ve Bakanlar Konferansı'na teknik destek sağlamak, gelişmekte olan ülkelere teknik yardımda bulunmak, dünya ticaretini incelemek ve kamuoyu ve

medyaya DTÖ'nün işlevlerini açıklamaktır. Sekreteryaya ayrıca anlaşmazlıkların giderilmesi sürecinde yasal katkıda bulunur ve DTÖ'ne katılmak isteyen ülkelere tavsiyelerde bulunur. Sekreteryaya, karar verme mekanizmasında yer almamaktadır.

5. Bütçe

DTÖ, yıllık bütçe gelirinin büyük kısmını üyelerin katkılarından elde etmektedir. Bu katkılar, üyelerin uluslararası ticaretteki paylarına göre hesaplanmaktadır.

Bütçe ve katkılar konusu, anlaşmanın 7 numaralı maddesinde yer almaktadır.

Genel Direktör, Bütçe, Mali ve İdari İşler Komitesine DTÖ'nün yıllık bütçe tahmini ve mali durum raporunu sunmaktadır. Komite, Genel Direktör tarafından sunulan bütçe tahminleri ve mali durum raporunu inceleyerek konuya ilişkin tavsiyelerini Genel Konsey'e sunar. Yıllık bütçe tahmini, Genel Konseyin onayına tabidir.

Bütçe, Mali ve İdari İşler Komitesi;

DTÖ'nün masraflarının üyeler arasında paylaşımına ilişkin katkı oranları ve borcunu ödemeyen üyelere ilişkin alınması gereken önlemler konularını içeren mali düzenlemeleri Genel Konseye sunmaktadır. Mali düzenlemeler, GATT 1947 düzenlemeleri ve uygulamalarını temel almaktadır. Genel Konsey, mali düzenlemeler ve yıllık bütçe tahminini üçte iki çoğunlukla (DTÖ üyelerinin yarısından fazla) onaylamaktadır.

Her bir üye Genel Konsey tarafından benimsenen mali düzenlemeler çerçevesinde DTÖ harcamalarına payı oranında katkıda bulunmaktadır.

6. Karar Alma Mekanizması

DTÖ, GATT 1947'nin konsensüs (oybirliği) ile karar alma yöntemini devam ettirmektedir. Aksi belirtilen durumlar hariç, konsensüsle karar alınamadığı durumlarda oybirliğiyle karar alınamayan konu hakkında oyçokluğuna başvurulmaktadır.

Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey, bu Anlaşma ve Çok Tarafli Ticaret Anlaşmalarının yorumlarını onaylamakta yetkili organlardır. Olağanüstü durumlarda Bakanlar konferansı bir üyeye bu Anlaşma veya Çok tarafli Anlaşmalarından biri ile verilen bir yükümlülüğe aykırılık kararı alabilir. Ancak bu karar, bu paragrafta aksine hüküm bulunmadıkça üyelerin dörtte üçünün oyu ile alınabilir.

7. DTÖ'ye Üyelik

1986 yılında Uruguay Round'u başlatmak için bir araya gelen 90 üyeye karşılık bugün DTÖ'ye üye sayısı son olarak Kamboçya ve Nepal'in üyeliklerinin onaylanması ile 148'e ulaşmış olup, 26 ülke ile üyelik görüşmeleri sürmektedir. Katılma konusundaki kararlar Bakanlar Konferansı tarafından alınır. Katılma şartları ile ilgili anlaşma, Bakanlar Konferansı tarafından DTÖ üyelerinin üçte iki oyu ile onaylanır. Çok taraflı Ticaret Anlaşmalarına katılma, ilgili Anlaşma hükümlerine göre yapılmaktadır.

DTÖ'ye katılım süreci başlıca dört aşamadan oluşmaktadır:

-Resmi başvuru ve çalışma grubunun kurulması: Aday ülke DTÖ'ye resmi başvuruda bulunmakta ve Genel Konsey bu talebi olumlu değerlendirerek, söz konusu ülkenin DTÖ'ye katılımına ilişkin bir çalışma grubu kurulmasına karar vermektedir. Çalışma grupları DTÖ üyesi tüm ülkelerin katılımına açıktır.

-Çalışma grubunun incelemeleri ve ikili taviz müzakereleri: Çalışma grubunun ilke ve politikalar üzerindeki incelemelerinde yeterli ilerleme kaydedildikten sonra, aday ülke ile ikili müzakereler başlatılmaktadır. Her ülkenin farklı ticari öncelikleri ve çıkarları olması nedeniyle müzakereler ikili düzeyde yürütülmektedir.

-Katılım protokolü: İlgili çalışma grubunun raporu 'katılım protokolü' ve 'taahhüt listeleri' ile sonuçlandırılmaktadır.

-Karar: Rapor, protokol ve listelerden oluşan belgeler DTÖ Genel Konseyi veya Bakanlar Konferansına sunulmaktadır. Tüm DTÖ üyesi ülkelerin mutabakatıyla katılım protokolünü imzalayan aday ülke, üye statüsünü kazanmaktadır.

8. DTÖ Anlaşmaları

DTÖ kuralları -anlaşmaları- üyeler arasındaki pazarlıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Halihazırdaki kurallar, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşmasında (GATT) önemli değişiklikler içeren 1986-94 Uruguay Turu pazarlıklarının sonuçlarıdır. GATT, DTÖ'nün mal ticaretinde temel rehberidir. Uruguay Turu ayrıca, hizmetler ticareti, fikri mülkiyet hakları ile ilgili konular, anlaşmazlıkların giderilmesi ve ticaret politikası gözden geçirmeleri ile ilgili yeni kurallar da getirmiştir.

Bu anlaşmalar ile DTÖ üyeleri, haklarını ve sorumluluklarını ayrıntıları ile gösteren ayrımcı olmayan bir ticaret sistemini yürütmektedirler. Her bir ülkeye kendi ihracatının diğer ülke piyasalarında eşit muamele göreceğinin garantisi verilmektedir. Ve Her bir ülke kendi piyasasında ithalatı aynı şekilde uygulayacağını garanti etmektedir. Sistem, gelişmekte olan ülkelere de taahhütleri uygulayabilmeleri için esneklik sağlamaktadır.

A. Mal Ticaretine İlişkin Çok Taraflı Anlaşmalar:

DTÖ macerası, mal ticareti ile başlamıştır. 1947-1994 arasında GATT, daha çok düşük gümrük vergisi oranları ve diğer ticaret engelleri ile ilgili pazarlıkların yapılmakta olduğu bir forum idi. Genel Anlaşma, özellikle ayrımcılığın giderilmesine ilişkin önemli kuralları açıklamıştır. GATT sisteminin tamamı dört temel kurala dayanmakta idi. Bu kurallar;

Tarifeler aracılığı ile yerel sanayii koruma: GATT, ticareti aşamalı olarak serbestleştirmeyi amaçlamakla birlikte üye ülkelerin yerel üretimlerini yabancı rekabet karşısında koruma hakkını da tanımaktadır. Ancak ülkelerin bu korumayı tarifeler aracılığı ile gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bazı sınırlı durumlar haricinde miktar kısıtlamalarının kullanımı GATT ile yasaklanmıştır.

Bağlı Tarifeler: Ülkeler, tarifeleri indirmek ve çok taraflı ticaret müzakerelerinde ticarete ilişkin diğer engelleri kaldırmak suretiyle yerel üretime yönelik korumacılığı azaltmaya ve mümkün olması halinde kaldırmaya zorlanmaktadır. Bu şekilde düşürülen tarifeler, her ülkenin ulusal tarife taviz listelerinde listelenerek ilave artışlara karşı bağlayıcı hale gelmektedir. Bu listeler GATT sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır.

En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: Bu kural, tarifeler ve diğer uygulamaların ithal ve ihraç edilen mallar bakımından ülkeler arasında ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını öngörmektedir. Buna göre bir üye ülkeye uygulanan herhangi bir taviz veya kolaylık, tüm diğer ülkelere de tanınacaktır. Bu kuralın birtakım istisnaları mevcuttur. Bu istisnalardan biri tercihli veya gümrüksüz oranlara tabi bölgesel ticaret düzenlemeleridir. Bir diğer istisna da Genelleşmiş Preferanslar Sistemidir. Bu sisteme göre gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere ait malları gümrüksüz ithal etmekte veya tercihli tarife uygulamakta, diğer ülkelere ait ithal mallara En çok kayrılan ülke kuralı uygulamaktadır.

Ulusal Muamele Kuralı: Bu kural, iç vergiler ve düzenlemelerin uygulanması çerçevesinde ithal edilen ürünler ile benzer yerel mallar arasında yerel mallar lehine ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Bu temel kurallar ithalatçı ülkenin gümrüklerinden giriş yapan ürünlere ilişkin genel kurullarla tamamlanmaktadır. Bu kurallar, ülkelerin:

- Gümrük vergilerinin advalorem ilkesi ile toplanması durumunda ithal edilen malların vergilendirilebilen değerlerinin belirlenmesinde;
 - Zorunlu ürün standartları ve ithal ürünlere insan, hayvan ve bitki sağlığına ilişkin düzenlemelerin uygulanmasında;
 - ithalat lisansı verilmesinde;
- izleyeceği kuralları içermektedir.

1995 yılından itibaren güncelleştirilen GATT, DTÖ'nün mal ticareti ile ilgili temel anlaşması olmuştur. GATT'ın, tarım ve tekstil gibi belirli alanlar ve devlet alımları, ürün standardı, sübvansiyonlar ve anti dumping uygulamaları gibi belirli konularda ekleri bulunmaktadır.

B. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması:

Hizmetlerin temel niteliklerinden biri soyut ve görünmez olmalarıdır. Mallar ve hizmetler arasındaki bu temel farklılık uluslararası ticarete uygulamaları da etkilemektedir. Uluslararası mal ticareti, malların bir ülkeden diğer bir ülkeye fiziksel dolaşımını içermektedir. Oysa hizmet ticaretinde çok az sayıda işlem sınır ötesi dolaşımı kapsamaktadır.

DTÖ sistemi ile yurtdışı ile bağlantılı iş yapmak isteyen bankalar, sigorta firmaları, telekomünikasyon şirketleri, tur operatörleri, otel zincirleri ve ulaşım firmaları artık mal ticareti yapmaksızın uluslararası alanda hizmet verebilmektedir. DTÖ, 150'nin üzerinde hizmet alt sektörü belirlemiş bulunmaktadır.

Bu konuya ilişkin düzenlemeler, yeni Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasında (GATS) yer almaktadır. GATS, uluslararası hizmet ticaretini disipline etmek amacıyla bir çerçeve oluşturmuştur. DTÖ üyeleri ayrıca GATS düzenlemeleri çerçevesinde dış rekabete açmak istedikleri hizmet sektörleri ile ilgili özel taahhütler de düzenleyebilmektedirler. GATS hükümleri, hizmetlerin sınır ötesi hareketi; Hizmetlerin sunulduğu ülkede ticari bir işletmenin oluşturulması; Gerçek kişilerin bir hizmet ifası maksadıyla yabancı bir ülkede geçici bir süreyle bulunması ve tüketicilerin ithalat yapılan ülkeye gitmelerini düzenlemektedir.

GATS, hizmet ticaretini etkileyen önlemlere uygulanan bir dizi genel ilkeyi belirleyen çerçeve metin ve her ülkenin taviz listelerinde belirtilen hizmet sanayii ve yan sanayilere uygulanan belirli serbestleştirme yükümlülüklerinden oluşmaktadır. Mal ticaretine uygulanan En çok kayırılan ülke ve ulusal muamele kuralları hizmet ticaretine de uygulanmaktadır.

Bu kuralların yanı sıra, yabancı hizmet sunucularının hizmetler ticaretine uygulanan düzenlemelerden haberdar olmasının sağlanması için şeffaflık kuralı getirilmiştir. Buna göre ülkeler, tüm yasa ve tüzükleri yayınlamak durumundadırlar. Ayrıca her bir ülke, diğer ülkelerin hizmet sektörlerinde yasa ve tüzüklere ilişkin bilgi edinebilecekleri bir bilgi merkezi oluşturacaktır. Bunlara ek olarak gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin hizmet sunucularının hizmet teknolojisi ile ilgili bilgi edinmelerini sağlayacak bir iletişim merkezi oluşturmaları gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün tam olarak gelişmiş olmaması nedeniyle anlaşma bu ülkelerin daha yüksek seviyeli bir korumayı muhafaza etmelerine olanak tanımaktadır.

C. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS):

DTÖ'nün fikri mülkiyet hakkı kuralları, fikirler ve yaratıcılık alanında yatırım ve ticareti düzenlemektedir. Yaratıcı veya sanatsal eserlerin yaratıcılarının hakları fikri mülkiyet hakları olarak bilinmektedir. Bu haklara ilişkin kurallar, yayın hakları, patentler, ticari markalar, ürünleri tanımlamakta kullanılan coğrafi isimler, endüstri tasarımları ve ticaret sınırlarının ticarete konu olduğunda nasıl korunabileceğini düzenlemektedir.

Fikri mülkiyet haklarının izinsiz olarak kullanımı, hak sahibinin haklarını ihlal anlamına gelmektedir. FMH anlaşması, Patentler, Telif Hakları, Ses Bantları Yapımcısı ve İcracısı Hakları, Ticaret Markaları, Menşe isimler dahil Coğrafi Alametleri, Endüstri Tasarımlarını, Entegre Devre Tasarım Düzenleri ve Ticaret Sınırlarını kapsamaktadır. Teknolojik buluşlar için yirmi yıllık bir koruma süresi tanınmıştır.

TRIPS Anlaşması, ilk defa fikri mülkiyet haklarında korumanın uluslararası standartlarını oluşturmuştur. Anlaşma, 1967 Paris Anlaşmasını, 1971 Berlin Anlaşmasını, Roma Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin diğer anlaşmaları kabul etmektedir. Ulusal Muamele Kuralı ve En Çok Kayrılan Ülke Kuralı burada da temel ilke olarak kabul edilmiştir.

D. Anlaşmazlıkların Giderilmesi Mekanizması:

GATT sisteminde anlaşmazlıklar ile ilgili prosedürün işleyişi uzun zaman alırken bugün DTÖ'nün getirdiği sistem, ülkelerin bu konuda güveninin kaynağını teşkil etmektedir. GATT dönemi boyunca (1947-1994) çözüme konu olan 300 anlaşmazlık konusuna karşılık DTÖ'nün kuruluşundan itibaren geçen ilk yedi yıllık süre içerisinde 250'nin üzerinde anlaşmazlık konusu üzerine anlaşma sağlanmış bulunmaktadır. DTÖ sisteminin daha kesin kurallara bağlı olması, anlaşmazlıkların daha çabuk çözümlenmesine ve kuralların uygulanmasında daha büyük belirliliğe olanak sağlamaktadır.

DTÖ'nde Anlaşmazlıkların Giderilmesi Mutabakatı çerçevesinde ticari anlaşmazlıkların giderilmesi kuralların uygulanmasının garantiye alınması ve böylece ticaretin sorunsuz akışının sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır. Anlaşma ile kendilerine tanınan haklarının kesintiye uğradığını düşünen ülkeler, sorunlarını DTÖ'ne aktarmaktadırlar. Özel olarak atanan bağımsız uzmanların değerlendirmeleri anlaşmaların açıklamaları ve ülkelerin taahhütleri çerçevesinde yapmaktadırlar.

Sistem, ülkeleri farklılıklarının yaratacağı sorunların danışma yolu ile giderilmesi konusunda teşvik etmektedir. Bu konuda problem yaşandığında ülkeler, dikkatle düzenlenmiş ve yasal temele dayalı düzenlemeleri takip etme şansına sahiptir.

E. Ticaret Politikalarını İnceleme Mekanizması:

Önceki anlaşmalardan farklı olarak DTÖ'nü kuran anlaşma, "Ticaret Politikalarını İnceleme Mekanizması" (Trade Policy Review Mechanism-TPRM) ve bu mekanizma çerçevesinde çalışacak "Ticaret Politikalarını İnceleme Organı" na yer vermiştir. Ticaret Politikası İncelemesi Mekanizmasının amacı, şeffaflığı artırmak, uyum sürecindeki ülkelerde politikalar hakkında mutabakatı sağlamak ve bu politikaların etkilerini ölçmektir. Birçok üye, politika incelemelerini kendi politikalarına yapıcı bir destek olarak değerlendirmektedir. İncelemeye tabi tutulma konusunda ülke sıralaması, incelenen son dönemde üye ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları paylara göre yapılmaktadır. Buna göre ilk dört büyük güç olan AB, ABD, Japonya, Kanada her iki yılda bir, bunları izleyen on altı ticari güç dört yılda bir, geri kalan ülkeler ise altı yılda bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu incelemeler ilgili ülke ve sekreteryanın konu hakkında raporlarını içermektedir.

9. Dünya Ticaret Örgütü ve Gelişmekte Olan Ülkeler

DTÖ üyelerinin yaklaşık dörtte üçü gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Tüm DTÖ anlaşmaları, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler için anlaşmaların ve taahhütlerin uygulanması için daha uzun süreli zaman periyodu, ticaret imkanlarını genişletecek önlemler gibi özel koşullar içermektedir.

Doha'da düzenlenen 2001 Bakanlar Konferansı gelişmekte olan ülkelerle ilgili konularda düzenlemeler getirmiştir. Bu nedenle Doha'daki yeni pazarlık görüşmeleri "Gelişme Round'u" olarak da tanımlanabilir.

1997 yılında, en az gelişmiş ülkelere ticaret güçlerini artırmaları ve bir takım ek ihtiyari piyasa giriş düzenlemeleri çerçevesinde yardım sağlamak üzere altı hükümetler arası kurumu kapsayan "birleştirilmiş çerçeve" oluşturulmasını sağlayan yüksek düzeyde ticaret girişimi ve teknik yardım toplantısı gerçekleştirilmiştir.

DTÖ bünyesinde gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını inceleyen bir komite ve onun altında da en az gelişmiş ülkelerle ilgili bir alt komite yer almaktadır. Bu komitenin sorumlulukları anlaşmaların uygulanması, teknik işbirliği ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ticaret sistemine dahilinin artırılmasıdır.

Teknik Yardım ve Eğitim: DTÖ, gelişmekte olan ülkelerde yıllık olarak yaklaşık 100 adet teknik işbirliği görevi organize etmektedir. Bölgesel seminerler özellikle Afrika ülkeleri olmak üzere dünyanın tüm bölgelerinde düzenli olarak yapılmaktadır. Ayrıca merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş aşamasındaki ülkelerin yetkilileri için eğitim programları düzenlenmektedir.

Gelişmekte Olan Ükelere Özel ve Farklı Muamele Tanınmasına İlişkin Hükümler:

DTÖ Anlaşmaları, gelişmekte olan ülkelere özel ve farklı muamelenin genişletilmesini öngören hükümler içermektedir. Bu hükümler genel olarak üç kategoriye ayrılmaktadır:

-Ülkelerin, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin ticaretini kolaylaştıran önlemler almalarını gerektiren hükümler;

-Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere DTÖ Anlaşmaları tarafından getirilen yükümlülüklerin kabul edilmesinde esneklik sağlanması;

-Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin Anlaşmaları yürürlüğe koyabilmeleri için kapasitelerini oluşturmalarında teknik yardım almalarını öngören hükümler.

10. Dünya Ticaret Örgütü'nün Sağladığı Gelişmeler

Dünya Ticaret Örgütü sisteminin kurulması ile sağlanan gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:

1. DTÖ'nün 1995-1998 yılları arasında en çok üzerinde durduğu konulardan biri en az gelişmiş ülkelerin ticarî sorunları olmuştur. Dünya ticaret sistemindeki gelişmelerin en az gelişmiş ülkeler ticaretinde meydana getirdiği sorunlara çözüm bulmak üzere 1997 yılının Ekim ayında çoğu gelişmiş ülkeler En Az Gelişmiş Ülke Ticaretlerinin Geliştirilmesine ilişkin Bütünleştirilmiş Girişimler konusunda üst düzey toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda alınan kararlar uyarınca en az gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği malların gümrüksüz ithalatına olanak sağlamak üzere *genelleştirilmiş preferanslar* sistemini geliştirmişlerdir. Üst düzey toplantı, en az gelişmiş ülkelerin ticaretine ilişkin yardım sağlamak üzere bütünleştirilmiş bir program içermekte idi. Bu program uyarınca ticarete ilişkin yardım altı kuruluşun eşgüdümüyle yürütülmekte idi. Bu altı kuruluş, Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasıdır.

2. Üye ülkeler, ticaretin daha ileri düzeyde serbestleşmesi için çeşitli müzakerelerde bulunmuşlardır. Bilgi teknolojisi (IT) ürünleri ticareti ile ilgili ülkeler, 13 Aralık 1996 tarihli Bilgi Teknolojisi Ürünleri Ticaretine ilişkin Bakanlar Bildirimi uyarınca bilgisayar, telekomünikasyon ekipmanı, yarı iletkenler, yarı iletkenlerin üretim ekipmanı, yazılım ve bilimsel enstrümanlar gibi ürünlere ilişkin tarifeleri kaldırma kararı almışlardır. Eczacılık ürünleri ile ilgili olarak da ilgili ülkeler, Uruguay Round'da tarifeleri kaldırma kararı aldıkları ürünler listesine 450 yeni ürün eklemişlerdir.

3. Kimi anlaşmalar, yeni müzakere turlarının başlatılması için uzlaşmış gündem (built-in-agenda) hükümleri içermektedir. Bazı anlaşmalar ise buna ek olarak içeriğine giren maddelerin bir kısmının veya tümünün gözden

geçirilmesini öngörmektedir. Bu gözden geçirme, bu maddelere herhangi bir değişikliğin gerekli olup olmadığına karar verilmesi amacıyla yürütülecektir.

11. Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye

1951 yılında İngiltere-Torquay'da yapılan müzakerelerde, bir çok ülke ile beraber Türkiye'nin de GATT'a katılması öngörülmüştür. Türkiye anlaşmayı 1953 yılında imzalamıştır.

Uruguay Round Çok Tarafli Ticaret Müzakereleri sonucunda, müzakerelere katılan ülkeler sanayi ürünlerinde belli bir takvim çerçevesinde tarife indirimini taahhüdünde bulunmuşlardır. Söz konusu indirim taahhütlerinin, gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkeler açısından değişik oranlarda ve farklı takvimlerle gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Buna göre gelişme yolundaki ülke statüsünde bulunan ülkemiz, XXXVII. Sayılı Taviz Listesindeki sanayi ürünlerinde, AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde 1992 yılında AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum nedeniyle yaptığı indirimler ile yine aynı amaçla bazı tekstil ürünlerinde 1993 yılı OGT uyumu kapsamında yaptığı indirimleri Uruguay Round müzakereleri çerçevesinde DTÖ'ye konsolide etmiştir. Söz konusu ürünlerde Türkiye'nin ortalama tarife indirim taahhüdü % 29 oranındadır. Bu indirimler 1.1.1995-1.1.1999 tarihleri arasında 5 eşit dilim halinde gerçekleştirilmiştir.

Ülkemiz, DTÖ ile olan ilişkilerinde gelişme yolundaki ülke statüsünde olduğu için, gelişme yolundaki ülkelere sağlanan kolaylıklara sahiptir.

SONUÇ

Dış ticarete korumacı ve liberal politika yaklaşımlarının mücadelesi eskiden beri devam etmektedir. Ülkeler değişik zamanlarda değişik dış ticaret politikalarını uygulamaya gelmişler, bazen aynı dönemde bir kesim için serbest politikalar uygularken, diğer kesim için korumacı politikalara başvurmuşlardır. Bir çok gelişmiş ülke sanayi ürünleri ticaretinde serbest politikalar uygularken, tarım ve tekstil ürünlerinde oldukça korumacı politikalar uygulamışlardır.

Benzer şekilde, dış ticarete uluslararası bütünleşme (küreselleşme) faaliyetleri devam ederken, diğer taraftan bölgesel entegrasyon anlaşmaları da süregelmiştir. Nitekim, 1947-1994 yılları arasında 108 bölgesel anlaşma yapılmış ve bölge içi ticaret 1958 de yüzde 40.6 iken, 1993 yılında yüzde 50.4'e yükselmiştir.

Yine korumacı uygulamaların ve bölgesel anlaşmalar sonucu ticaret sapması ihtimallerinin arttığı bir dönemde, 1986 yılında, GATT çerçevesinde başlayan Uruguay Round Çok tarafli Ticaret Müzakereleri 1993 yılı sonunda anlaşmayla sonuçlanmış ve anlaşma sonunda kurulması kabul edilen DTÖ 1995 yılı başından itibaren yürürlüğe girmiştir. DTÖ'nün yürürlüğe girmesi ve

aynı zamanda Anlaşmanın uygulanmasını kontrol etmesi, dış ticaretin serbestleşmesinde ve küreselleşmesinde, ileri bir adım olmuştur. Anlaşmanın psikolojik etkisi hemen görülmüş, nitekim 1994 yılında dünya ticaret hacminde yüzde 8,7 olan büyüme oranı, 1993 yılı büyümesinin iki katından fazla olmuştur. Buna mukabil, dünya hasılasındaki artış 1993 de yüzde 2,5 iken 1994 de ancak yüzde 3,6 olarak gerçekleşmiştir. Benzer artışlar 1995 yılı için de geçerlidir. Dünya ticaret hacmi ile dünya hasılası arasındaki bu artış farklarının, DTÖ Anlaşmasının dış ticarete olan etkisiyle gerçekleştiği kabul edilmektedir. DTÖ'nün potansiyel üye sayısı 160'lara ve buna paralel olarak DTÖ kurallarına tabi olan ticaret hacmi de yüzde 85-90'lara ulaşmıştır.

Uluslararası ticarete, kotaların kaldırılması, tarifeleşmenin sağlanması ve tarifelerde sağlanan yüksek düzeydeki indirimlerden sonra, bu defa uluslararası yatırım ve rekabet politikaları, ticaret ve işgücü standartları ve ihtisaslaşma konuları gündeme gelmeye başlayacaktır. Bu nedenle, yatırım-üretim-dış ticaret ve teşvik politikalarında, söz konusu hususların etkisi kaçınılmaz olacaktır. Aynı şekilde, üretim ve dış ticarete uluslararası ölçeklere göre faaliyette bulunulması, ülkelerin önem vermesi gereken hususlardır.

Küreselleşme, her alanda olduğu gibi dış ticarete de etkilerini göstermekte ve gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler küreselleşmenin bir sonucu olarak piyasalarını dış rekabete açmak durumunda kalmaktadırlar. Bunun için de pazara dayalı bir politika izlenmekte, büyük, küçük tüm yatırımcılar bir şekilde dış ticarete bağımlı olmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü, getirdiği yeknesak kuralları vasıtasıyla gelişmekte olan ülkeler sanayicilerine gelişmiş ülkelerin sanayicileri ile aynı şartlarda rekabet olanağı sağlamaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün temel amaçlarından biri olan uluslararası alanda rekabetin artması, hem ürün kalitesini yükseltmekte, hem fiyatların düşmesini sağlamakta böylece satışları ve dolayısıyla üretimi artırmaktadır. Bu da sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasında önemli bir aşama anlamına gelmektedir.

DTÖ'nün getirdiği kurallar 400 sayfanın üstünde hukuki metin ve 22000 sayfalık ulusal takvimlerden oluşmaktadır ve ülkelerin ve kuruluşların DTÖ sisteminden tümüyle faydalanmaları, bu kuralları anlama ve uygulama kapasitelerine bağlıdır. Sistemin getirdiği kurallar, ülkeler ve kurumlar tarafından yeterince anlaşılıp uygulandığı taktirde dünya ticaret sistemi ve tek tek ülkelerin refah seviyesi üzerine faydaları gözle görülür olacaktır.

KAYNAKLAR

-GATT, Multilateral Trade Negotiations The Uruguay Round " Final Act Embodying The Result Of The Uruguay Round Of Multilateral Trade Negotiations", MTN/FA, 15 December 1993.

-DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, DPT:2375, Ocak 1995

-GATT, Marrakesh 94, "The Final Act Of The Uruguay Round", Press Summary, Geneva, Nur 084, April 1994.

-GATT, "The Results Of The Uruguay Round Of Multilateral Trade Negotiations", Geneva, November 1994.

-WTO, FOCUS, January-February 1995, No:1.

-WTO, WTO Leaflet, What Is The World Trade Organization?, Geneva, 1996.

-World Trade Organization, WT/ACC/5, February 1999.

-World Trade Organization, WT/L/113/Rev.5, 15 November 1996.

-Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar/ Şubat 1998, Rıdvan Karluk

-Turhan, Ali. "GATT ve Uruguay Round Müzakereleri Hakkında Not", DPT, Kasım 1988.

- Dünya Ticaret Sistemi Rehberi, UNCTAD/ITC, commonwealth secretariat, Cenevre 1999

-Turhan, Ali. "Uruguay Round Çok taraflı Ticaret Müzakereleri Sonuçlarının Düzenlendiği Nihai Senet. Özet Not", DPT, Ocak 1994.